

LAKATOS László Péter

A SZÁMVITELI SZABÁLYOZÁSOK ELTÉRÉSÉNEK OKAIRÓL

A számviteli szabályozások közötti eltérések oda vezethetnek, hogy ugyanarról a gazdálkodó egység, egy-azon időszakáról, akár jelentősen is eltérő, és az adott szabályozási logika alapján helyes pénzügyi kimutatások készülnek. Ezek a sokszor materiális eltérések nehezen magyarázhatók, ha figyelembe vesszük azt a tény is, hogy a különböző pénzügyi kimutatások mögött azonos gazdasági események húzódnak meg. Az eltérések a számviteli szabályozás különbségeivel magyarázhatók. A cikk feltárja, hogy a számviteli szabályozásnak milyen szintjeit lehet megkülönböztetni, és vizsgálja, hogy milyen tényezők vezettek el oda, hogy az egyes megközelítések akár markánsan eltérő megoldásokat kínálnak egy-egy adott vagyoni elem megjelenítésére és értékelésre, illetve egy tranzakció megjelenítésére. A cikk az egyes eltéréseket indukáló tényezők rendszerezése útján megkísérel deduktív úton becslést adni a számviteli harmonizáció további lehetséges irányaira.

Kulcsszavak: számvitel, szabályozás, nemzetközi pénzügyi beszámoláskészítési standardok (IFRSs), harmonizáció

Stolowy és Lebas találóan megjegyzi: a „számvitel a gazdaság nyelve” (Stolowy – Lebas – Ding, 2010). Ehhez a szellemes és szemléletes kijelentéshez kívánczik egy kiegészítés is: „... és szinte minden ország más nyelven beszél”. A pénzügyi kimutatás, mint a gazdasági események tükröztetésének az eszköze, országról országra más és más szabályok alapján készül, vagyis az egyes tranzakciók kezelése a szabályozó döntésétől függ. Ha elfogadjuk azt a kézenfekvő kitélt, hogy az egyes gazdasági események – történjenek bárhol – lényegében ugyanarra az eredményre kell vezessenek, akkor az „idegen nyelvek” létezésének létjogosultsága és oka nem evidens. Vajon mi lehet az indoka annak, hogy az egyes szabályozók más és más megoldásra jutottak az egyes tranzakciók, vagyoni elemek vagy éppen a vagyon változásának kezelésekor? Ebben a cikkben erre a kérdésre, az eltérésekre kísérek meg választ adni: megvizsgálom, hogy milyen szinteken képelhető el a szabályozás, és azt, hogy az egyes szabályok milyen rendezőelvek mentén valósulnak meg. Feltárom, hogy milyen tényezők vezettek az egyes szabályozások közelítésére, ez milyen módon valósulhat meg, és azonosítom azokat a faktorokat, amelyek a számviteli harmonizáció ellen hatnak.

A számvitel szabályozásának szintjei

Ahhoz, hogy a számvitel szabályozásával kapcsolatosan megállapításokat fogalmazzak meg, először magát a szabályozás szükségességét kell megindokolni és tárgyát kell körülhatárolni.

A szabályozás *szükségessége* viszonylag korán a számviteli kutatások homlokterébe került. Számos kutatás megállapítja, hogy a pénzügyi kimutatások felhasználói egymással számos kérdésben *érdekelletétbe* kerülnek. Ezek az érdekellentétek maguktól *nem feloldhatók*, ezért szükség mutatkozott egy olyan megfelelő legitimációval rendelkező szervre, amely az érdekellentétet erővel, a szabályozóba vetett hatalmon keresztül oldja fel, és meghatározza – legalább az általános célú pénzügyi kimutatások szintjén –, hogy mi az elvárt tartalom. Enélkül a koalíciós elméletre épített pénzügyi beszámolás elképzelhetetlen (Lakatos, 2012).

A szabályozás *tárgya* általában a pénzügyi kimutatások tartalma. A szabályozás nem minden esetben áll meg a pénzügyi kimutatásnál, van, hogy továbblép, vagy a pénzügyi kimutatáson túlmutató elemekkel is számol, ezért – az összehasonlíthatóság megvalósítása érdekében – érdemes a szóba jöhető „legfelső szintet”

megragadni, amely magára a pénzügyi kimutatásra (pénzügyi beszámolóra) irányul. Ez a „legfelső szint” a számvitel.

A számvitel definiálásával sokan próbálkoztak már. Megfigyelésem szerint a legkevesebb problémát azok a definíciók okozzák, amelyek a számvitel területeit és feladatait tárják fel, elismerve, hogy konkrét definíciót adni nehéz. Baricz és Róth a számvitelt az átfogott tevékenységtérületek alapján ragadja meg (Baricz – Róth, 2002). Ezt fejleszti tovább Baricz, aki később így fogalmaz:

„A számvitel a vagyon és a vagyonváltozások megjelenítésének, nyomon követésének és kommunikációjának tudománya és gyakorlata” (Baricz, 2009).

A számvitel egyes részterületeinek kutatói a definíciót saját kutatási területüket szem előtt tartva módosítják.¹ Nobes és Parker felfogása a vizsgálat szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír:

„A számvitel egy olyan módszertan, amelyet eltérő politikai, gazdasági és társadalmi környezetben gyakorolnak” (Nobes – Parker, 2006).

E fogalomalkotás jó néhány kutató álláspontja szerint hiányos: a számvitelt módszertanná zsugorítja (lásd Malasics (2002) szempontrendszere, Baricz – Róth (2002) definícióelemei). A fogalmat az összetevők teljességének irányából nem vizsgálom², de maga a felvetés és az idézett szerzők definíciója ráirányítja a figyelmet arra, hogy a számvitel *eltérő körülmények között* működik, és ezek a körülmények tükröződnek a szabályozásban, a szabályokban. A szabályozás eltéréseinek lehetséges okai előtt fel kell tárnunk, hogy mi az átfogása az adott szabályozásnak (szintek).

A számviteli szabályozás kapcsán két szintet érdemes megkülönböztetni. Az egyik a *nemzeti szint*, a másik pedig a *nemzeti szint fölött álló szint*. Utóbbit a továbbiakban nemzetközi szabályozásnak nevezem.

A szabályozási szintekre a következő fogalmak alkalmazhatók:

Nemzeti szintű számviteli szabályozás a számviteli szabályok és e szabályozás megalkotásával, módosításával, valamint betartatásával szorosan összefüggő intézmények olyan összessége, amelyek csak adott nemzeti keretek között elfogadottak, legitimek és kikényszeríthetőek.

E szint létezése triviális, bizonyítást sem igényel. Az egyes országok – mint szuverének – a tapasztalat szerint élnek azzal a lehetőséggel, hogy számviteli szabályozást hozzanak létre. Ezek a nemzeti szabályok egymástól kisebb-nagyobb mértékben különböznek (Nobes – Parker, 2006; Hofstede, 1998).

Nemzeti szint fölötti számviteli szabályozás a számviteli szabályok és e szabályozás megalkotásával, módosításával, valamint betartatásával szorosan összefüggő intézmények olyan összessége, amelyek nemcsak nemzeti keretek között elfogadottak, legitimek és kikényszeríthetőek, hanem azok egységes módon alkalmazandók több nemzet területén is, és a lefedett terület világgazdasági szempontból meghatározó jelentőségű.

A két eset mellett létezhet az az *elvi* lehetőség, hogy egy szabályozás több nemzetnél egyszerre alkalmazandó, de az adott csoportosulás nem jelentős világgazdasági szempontból.³ Ezt a rendkívül speciális helyzetet a nemzeti szabályozással együtt érdemes kezelni. Ilyen állapot – vizsgálataim szerint – még nem állt elő, és kialakulása nem is várható. Nem szabad összetéveszteni ezt a helyzetet azzal, hogy egy ország egy másik ország szabályainak *mintájára* alakítja ki szabályait, hiszen legalább a hatályosítás, a betartatás, a módosítás és az intézményrendszer (jogilag is) elkülönül a két országban.

Elvileg elkülöníthető egy harmadik (a nemzeti alatti) szint is: az *ágazati számviteli szabályozás* (pl. mezőgazdaság, pénzügyintézet stb.). Az ágazatot külön szintként értelmező nézetekkel nem lehet egyetérteni. Ebben a helyzetben nem különálló szabályozásról, hanem egy speciális számviteli témára adott részletszabályozásról van szó, és nem elkülönítésről (vö. még a szabályozó fogalommal).

Néhol hivatkoznak *regionális szintű számviteli szabályozásra* is. Ezt a fogalmat korábban az EU (akkor még EGK) számviteli irányelveire alkalmazták. A számvittel konkrétan két irányelv foglalkozik.⁴ Ezek az irányelvek keretszabályoknak tekinthetők, és az egységesítés irányát mutatják. Jellemzőjük az, hogy a kívánt egységesítés mellett *nagyon sok választást engedtek*.

Az irányelvek – melyeket kétséget kizáróan a globális számviteli szabályozás előfutárának tekinthetünk – több politikai kompromisszum eredményeként jöttek létre, és elfogadásukkor konszenzus volt abban, hogy ez az egyik legjobb számviteli szabályrendszer volt. Az első olyan szabályrendszer, amely képes volt az angolszász és a kontinentális számviteli gyakorlatot ötvözni. A szabályrendszer kidolgozása a 60-as években kezdődött meg, és az Egyesült Királyság 1973-as csatlakozásakor történt irányváltás, hangsúlyeltolódás, éppen az előbb említett ötvözés irányába.

A szabályozás erénye, hogy *képes volt a nemzeti sajátosságokat is integrálni*. Ennek következtében olyan kompromisszumok születtek, amelyeket általában hátrányként említene:

- túl sok választási lehetőség,
- kétséges összehasonlíthatóság és konzisztencia,
- a szabályok nem felelnek meg a multinacionális vállalkozások elvárásainak, amelyek általában a világ több tőkepiacán intenzíven jelen vannak (Linder, 2006).

A szabályozást több alkalommal módosították. Egyrészt az új típusú számviteli jelenségekre születnek válaszok (pl. mérlegen kívüli tételek stb.), másfelől számos, a szabályozás szempontjából elvi jelentőségű kérdés is több-kevesebb sikerrel rendezésre került. Az irányelvekben megjelentek olyan elemek is, amelyek *nem* a pénzügyi kimutatások *tartalmára, jellemzőire* irányultak, *hanem elvi (és csak elvi) jelentőségű problémákat* rendeztek:

- közzétételi kötelezettségekkel kapcsolatos kérdések,
- könyvvizsgálati kötelezettséggel kapcsolatos rendelkezések,
- nagyságrend értelmezése (kis- és középvállalkozási szint megragadása).

2002-ben az EU elrendelte, hogy a tagállamok kötelezzék a nyíltpiaci forgalomban lévő papírokkal rendelkező vállalkozásokat egy, a hetvenes években fejlesztésnek indult számviteli szabályrendszer, az IFRS⁵-ek alkalmazására.⁶ Ezzel megvalósult, hogy e vállalkozások körében nem léteznek irányelvkonform nemzeti variánsok, hanem egy mindenkire egyformán alkalmazandó szabályrendszer érvényesül a vállalkozások szóban forgó csoportjánál. Emellett kiküszöbölték azt a sok kritikát kiváltó problémát, hogy az irányelvek továbbfejlesztése nem volt folyamatos. Az eltolódás a standardok irányába azt eredményezte, hogy a szabályalkotó (szabályozó) szerep kettévált. Egyfelől egy rendeletben az elvi jelentőségű problémákat rendezték, másfelől utaltak egy szakmai szervezetre, amelynek a szabályait be kell tartani. Ez a szakmai szervezet az IFRS-eket megalkotó IASB.⁷ Az EU tehát *nem lemondott az irányelvekkel való szabályozásról*, hanem – elemzésem szerint – másra hasznosítják azokat: a standardok a tartalmat, a formát és a minőségi jellemzőket rendezik, az irányelvek pedig a magas szintű, ténylegesen elvi szabályokat. Emellett az irányelvek megőrzik a szerepüket abban, hogy a tagországok nemzeti szabályainak kereteit kijelölik. Kétségtelen, hogy az irányelvek e változtatás után már nem számviteli tartalmi szabályokat, hanem rendezőelveket sorakoztatnak fel.

Ez azonban már nem nevezhető a korábbi értelemben vett regionális szabályozásnak (EU), mert az már nem igaz, hogy az IFRS-ek csak egy régióban⁸ érvényesek, e régió kereteit az IFRS-ek *messze túllépték*.

A nemzeti szabályozáson és a nemzeti szint fölötti szabályozáson túl más szintet elkülöníteni nem lehet (nem érdemes).

Megjegyzem, hogy az irányelvekkel való szabályozásnak egy új kérdéssel is szembe kell néznie. Az IASB 2009 júniusában fogadta el⁹ a még a jogelőd IASC által körvonalazott kis- és középvállalkozásokról szóló standardot. A standard meghatározta e vállalkozások pénzügyi kimutatásainak minőségi jellemzőit, tartalmát és formáját, de azt, hogy kinek kell vagy kinek lehet ezt alkalmaznia, az már nemzeti vagy regionális (EU) kérdés. Ezt eldönteni regionális szinten rendelet segítségével, nemzeti szinten pedig jogszabállyal lehet.

A nemzeti szabályozás, az eltérésre okot adó tényezők

Feltételezhető, hogy a nemzeti szabályozók célja olyan szabályrendszer összeállítása, amely az érdekhordozók vagy kiválasztott érdekhordozók számára hasznos pénzügyi kimutatások összeállítását teszi lehetővé.

Ha ezt a kézenfekvő feltételezést elfogadjuk, akkor felmerül a kérdés, hogy miért nem alakultak ki (közel) azonos számviteli szabályok mindenhol. Nobes és Parker számvitel körülhatárolásával kapcsolatos korábban idézett definíciója mutat rá az eltérés okaira: mások, más módon kívánják megvalósítani e célt. A különbségek okait tehát magában a nemzeti szabályozóban és a közvetlen környezetben kell keresni. Nobes és Parker (2006) a következő befolyásoló tényezőket tárja fel:

- jogi berendezkedés,
- a vállalatfinanszírozás formája,
- kulturális különbség,
- az állami információigény befolyása.

A jogi berendezkedés

Bár a szakirodalom felsorolja a jogi berendezkedést mint a különbségekben szerepet játszó tényezőt, e tényező közrejátszását lehet a legnehezebben tetten érni.

Az egyik hatás az, hogy a jogrendszerrel összefügg a *számvitel szabályozásformája*.

A modern jogrendszereknek két alapvető típusa van:

- a kodifikált jog¹⁰ és a
- precedensjog.¹¹

A *kodifikált jogra* épülő berendezkedés általában *törvényi aktusokon keresztül* szabályozza a számvitelt. Ezeknek az országoknak a technikája az, hogy egy jelentős jogszabályban (pl. Németországban a Kereskedelmi Törvénykönyvben, vagy Magyarországon külön jogszabályban, a számvitelről szóló törvényben) is-

mertetik azokat a szabályokat, amelyeket közvetlenül a legitim törvényalkotó fogalmazott meg, illetve változtathat.

A precedensjogra épülő országoknál a jogalkotó jobbára távol marad a konkrét számviteli szabályozástól, azt – jogi eszközökkel – átruhazza a számviteli szakmára, amely – mivel jogszabályokat nem alkothat – standardokon, ajánlásokon keresztül szabályoz.

Itt együttmozgásról van szó, és nem egyértelmű megfeleltetésről. Példaként hozható a kivételre Hollandia. Ott a jogrendszer kodifikált jogon nyugszik, de a számvitel szabályozása a kezdetektől (már az IFRS-ek kötelezővé tétele előtt is) a precedensjogra épülő országok gyakorlatát követte.

Jaggi és Low, valamint korábban (1985) David és Brierly kutatásai is azt bizonyították, hogy összefüggés van a jogrendszer és a tőzsdei finanszírozás intenzitása között: a precedensjogra épülő országok általában intenzívebben támaszkodnak a tőzsdére, mint a finanszírozás más lehetséges formájára. Bár a kapcsolat empirikus adatok alapján bizonyított, magyarázatot adni a kapcsolat okaira (feltárni az összefüggéseket) egyelőre még senkinek sem sikerült (Jaggi – Low, 2000)

A finanszírozás forrása

A fejlett országokban a vállalkozások általában két fő csatornán keresztül juthatnak „friss pénzhez”: bankokon, finanszírozó intézményeken vagy a tőzsdén (tulajdonosokon) keresztül. A pénzintézeti finanszírozás döntően hitelezői kapcsolatot létesít, míg a részvényki-bocsátáson keresztüli finanszírozás esetén tulajdonosi (befektetői) kapcsolatról van szó. A kapcsolat típusa azért okoz eltérést a számviteli szabályozásban, mert a finanszírozás általános formájától függően más-más súllyal vannak jelen az egyes érdekhordozók, és a szabályozó igyekszik (igyekezhet) ezeket a súlyokat figyelembe venni.

Zysman empirikus kutatása három csoportot különböztetett meg a finanszírozás forrása alapján, és a következő fő érdekeket azonosította:

- alapvetően bankokon keresztül finanszírozott gazdaság, mely a hitelezői érdek primátusát képviseli (pl. Németország, Ausztria),
- döntően állami kölcsönökkel finanszírozott gazdaság, ahol egy specializált hitelezői érdek jelenik meg (pl. Franciaország, Japán),
- elsősorban tőzsdén keresztül finanszírozott gazdaság, ahol a befektetői érdekeket helyezik előtérbe (pl. USA, Egyesült Királyság, Hollandia) (Zysman, 1983).

Érthető, hogy a hitelezői érdekek előtérbe kerülése az óvatosság elvének térnyerését eredményezi, vagyis ezek a megközelítések általában a „legrosszabb helyzetet” igyekeznek a pénzügyi kimutatásokban vázolni, a pozitív jövőbeli várakozásokat a szabályozó nem foglalja bele az általános célú pénzügyi kimutatásokba. Így a hitelezők megítélhetik, hogy egy adott vállalkozás a hitelt egy kedvezőtlen forgatókönyv esetén képes lesz-e visszafizetni. Ezeket a kimutatásokat Gray *peszsimistának* nevezte, mely elnevezést később *konzervatívra* módosította (Gray, 1988).

Az állami szerepvállalással (hitelezéssel) finanszírozott gazdaság is a fenti megoldás talaján mozog, azzal a különbséggel, hogy itt a szabályozás további speciális részletezésekkel egészül ki, amelyek kimondottan a speciális (adózáson túli) állami információigény kiszolgálását célozzák: például nemzetgazdasági szintű aggregátumok kimunkálását alapozzák meg.

Ennek kapcsán alakulnak ki olyan rendszerek, amelyek rendkívül uniformizáltak. Példa erre a francia háromszintű számviteli terv, amely a vállalkozásokat három csoportra osztja. Az egyes csoportokba tartozó vállalkozások a legapróbb részletekig azonosan (teljesen aggregálhatóan, uniformizáltan) kezelik gazdasági eseményeiket.

A befektetői nézőpontot magáénak mondó szemlélet ezzel szemben egy bátrabb helyzetértékeléssel dolgozik. Ebbe a szemléletbe belefér (sőt követelmény!) a pozitív jövőbeli várakozások integrálása az általános célú pénzügyi kimutatásokba. Ezek a kimutatások – Gray besorolásában – *optimisták*.

Már Zysman is közvetlenül összekapcsolja a finanszírozási formával a könyvvizsgálati szakma jelentőségét (tehát hogy mennyire kiterjedt és mekkora a befolyása a könyvvizsgálatnak) a finanszírozás elsődleges forrásával: a tőzsdei finanszírozás primátusa esetén valószínűsítve az erőteljesebb befolyást. Ezt elméleti úton vezeti le, empirikus kutatást nem készített. Megfigyeléseim szerint ez az eredmény kiegészítendő: csak közvetett összefüggés van a kettő között. A közvetlen összefüggést én a külső/belső tulajdonos dominanciája és az erősség/gyengeség között látom. Zysman logikai úton alátámasztott megítélését azzal egészíteném ki, hogy abban a helyzetben, ha létezik a menedzsmenttel nem közvetlen kapcsolatban álló (átfedő) tulajdonosi csoport, és ez jelentős (akár az adott területen általában jelentős például USA), akkor valószínűleg megnő a könyvvizsgálat szerepe.¹²

Nobes az 1. táblázatban látható módon rendszerezte a finanszírozási formával kapcsolatos megítélésait és képzett országcsoportokat.

Besorolás a finanszírozás módja szerint
(rendszerező táblázat)

A csoport	B csoport
Piaci jellemzők	
Erős részvénytőke	Gyenge részvénytőke
Sok külső tulajdonos	Kevés számú, belföldi tulajdonos
A könyvvizsgálati szakma jelentős	A könyvvizsgálati szakma nem jelentős
Az adó- és a számviteli szabályok elkülönülnek	Az adószabályok dominálnak a számviteli szabályok felett
Országok	
Ausztrália	Franciaország
Egyesült Királyság	Németország
USA	Olaszország

(Forrás: Nobes, 2006: p. 32.)

A kulturális különbség

A kulturális különbség ténykérdés, ami hatással van a gazdálkodásra, és így a számvitelre is.

E különbség illusztrálására és annak bizonyítására, hogy ténylegesen fel lehetett tárni különböző kulturális csoportokat, mutatott rá Hofstede. 100.000 (!) IBM-alkalmazottat vizsgált 39 különböző országban a következő dimenziók mentén:

- individualizmus vs. kollektívizmus,
- „férfiasság” vs. „nőiesség”,
- nagy hatalmi távolság vs. kis hatalmi távolság,
- erős szándék a bizonytalanság elkerülésére vs. gyenge szándék a bizonytalanság elkerülésére.

A tanulmány további eredményeinek részletezése nélkül kiemelem, hogy Hofstedenek *sikerült homogén csoportokat kialakítania*. Ez a tanulmány nem a számviteli rendszerek különbségét tárta fel, hanem alapot és ötletet adott Gray rendkívül lényeges vizsgálatához, amely során az egyes számviteli rendszerek közötti különbséget és hasonlóságot kereste (Hofstede, 2001; Hofstede, 1998). Gray a felmérés ötletét a fenti dimenziók mintájára kimondottan a számvitelre alkalmazta; pontosabban a számviteli szakemberek magatartására és ebből következően a kialakult szabályozásra. A következő párokat határozta meg:

- konzervativizmus vs. optimizmus,
- titokzatosság vs. nyilvánosság,
- szakmai szabályozás vs. jogszabály-alkotói szabályozás,
- uniformizáltság vs. flexibilitás.

Ezek a párok egy skála két végpontját képezik, és a következő tartalommal bírnak.

- **Konzervativizmus:** a szabályozó az óvatosság elvét hangsúlyozza, lényegében egy kedvezőtlen körülmények melletti helyzetet juttat kifejezésre a kimutatásokban. Az alkalmazott módszertan: az eszközök felértékelésének megtiltása, a várható veszteségek elszámolása, a már figyelembe vett értékvesztések, leírások visszafordításának általános tiltása.
- **Optimizmus:** a valódiság elvének érvényesülését célozza az óvatosság rovására. A várható kedvező folyamatokat és a még nem realizált, de realizálható nyereségeket beemeli a pénzügyi kimutatásokba. Módszerei között szerepelnek bizonyos eszközök pozitív átértékelései, piaci értékre árazó (mark to market) eljárások.
- **Titokzatosság:** a pénzügyi kimutatásokban szereplő adatok jól körülhatároltak, ezeken túl többletinformációt a vállalkozások általában nem szolgáltatnak, és ez nem is elvárt az adott környezetben.
- **Nyilvánosság:** az előző helyzet ellenkezője. Elvárás, hogy a vállalkozás minden jelentős tényről kimerítően informálja a közvéleményt, az adatok visszatartása csak korlátozott körben elfogadott/engedélyezett.
- **Szakmai szabályozás:** a szabályozást a megfelelő képzettséggel és tapasztalattal rendelkező szakmai szervezetre bízzák, amelyre nincs közvetlen befolyása az államnak. Állami „jóváhagyásra” nincs szükség, vagy ha szükséges, akkor az csak egyszerű – jogelméleti szempontból elkerülhetetlen – jóváhagyás.
- **Jogszabály-alkotói szabályozás:** a számviteli szabályozás közvetlenül egy állam alá rendelt szerv útján valósul meg.

- *Uniformizáltság*: a számviteli szabályozás részletekbe menően szabályoz, nem hagyva mozgásteret, döntési lehetőséget a szakmának; extrém helyzetben a számviteli szakma technikai végrehajtóvá válik.
- *Flexibilitás*: a szabályozás elveket fektet le, amelyek alkalmazását (a konkrét megvalósítást) a szakmára bízta.

A vizsgálatnak két lényeges, a gyakorlatban közvetlenül alkalmazható megállapítása volt:

- bizonyos tényezők között van összefüggés (például az optimizmus és a nyilvánosság együtt fordulnak elő),¹³

- sejthető, de egyértelműen nem bizonyítható, hogy vannak országcsoportok, amelyek hasonlóan „működnek”.

A besorolást ábrázolni is lehet¹⁴ (lásd 1. ábra).

Gray klasszifikációja a maga nemében egyedülálló, és több lényeges kérdés mellett rámutatott arra, hogy számítanak és csoportképzőek a kulturális különbségek még egy olyan tényekkel és számokkal operáló tudományban is, mint a számvitel.

Joggal merül fel a kérdés, hogy a magyar számviteli rendszer a fenti koordináta rendszerben hová helyezhető el. E kérdés megválaszolása csak kiterjedt, minden szempontot tartalmazó kutatás után lehetséges, amelyre ez idáig senki nem vállalkozott.

1. ábra

A várakozás azonban az, hogy a magyar „eredmények” a germán rendszerhez közel esnek. Ennek oka például a jelentős gazdasági összefonódás, és nem utolsósorban az, hogy a számviteli szabályozás kialakítása során a német minta igen nagy befolyással volt a jogszabályok megalkotóira.

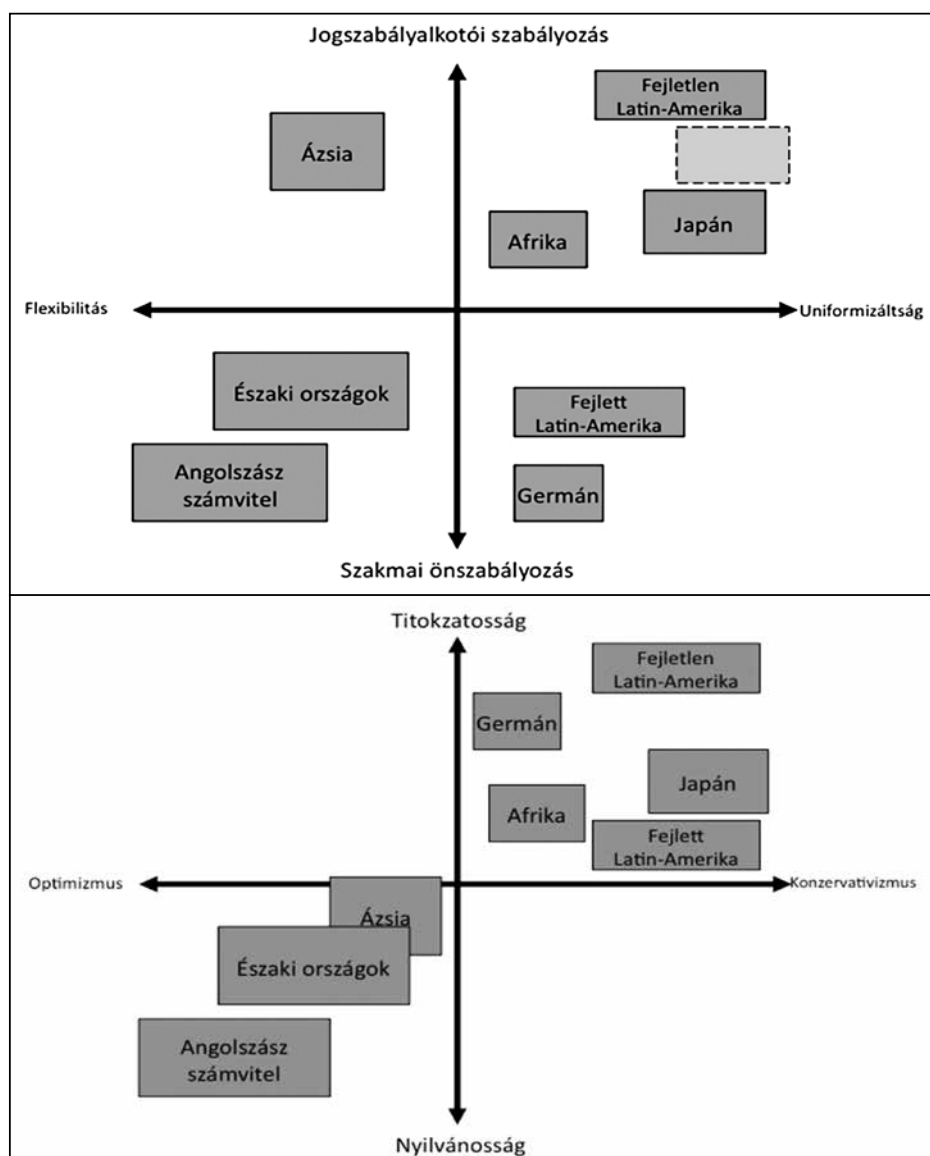
Az adózás hatása a számviteli szabályokra

Többféle állami információigény-fajta képzelhető el. A tervgazdaság az egyik véglet: ahol az állam mindenre kíváncsi, és a számvitel az állami „adatszolgáltatás” eszközévé degradálódik. Még a legkisebb állami befolyás jelenlétekor is van egy olyan cél, amely mindig létezik: az adózással kapcsolatosan szükséges információk kiszolgálása.¹⁵

Az egyes nemzeti rendszerek abban különböznek, hogy a pénzügyi kimutatásokban szereplő adatokat mennyiben kell módosítani ahhoz, hogy az adót meg lehessen határozni. A módosítási igények nagyságrendje távolságként értelmezhető az adózás és a pénzügyi beszámolás között.

Az angolszász csoport (Egyesült Királyság, USA) pénzügyi kimutatásaiban és adó-nyilvántartásaiban sze-

Gray-féle klasszifikáció ábrázolása
(Gray, 1998: p. 12–13.)

replő összegek közötti eltérések nagyok, a két nyilvántartás egymástól lényegében független (Freedman – Baumgartel – Nowotny, 2008).

A függetlenség ellenkezője figyelhető meg a kontinentális Európában, így például Németországban is, ahol nyíltan megjelenik az a törekvés, hogy az adózás alapjául szolgáló adatok a pénzügyi nyilvántartásban szereplő adatokkal megegyezzenek. Erre a jelenségre külön szót is alkottak: *Maßgeblichkeitsprinzip*¹⁶. Lambs, Nobes és Roberts vizsgálatai szerint hasonló törekvés érvényesül még Belgiumban, Japánban, Olaszországban és Franciaországban. Bár a teljes egyezés itt sem valósul(hat) meg, de lényegesen közelebb van a két érték egymáshoz, mint az angolszász csoportnál (Lamb – Nobes – Roberts, 1998).

A halasztott adó „nagyságrendje” az egyik durva (előzetes) becslőmutatója lehet az adó és számviteli rendszerek távolságának. Nobes rámutat arra, hogy minél jelentősebb ez a vagyoni elem, valószínűsíthetően annál nagyobb a számviteli szabályozás és az adószabályozás közötti különbség. Nobes vizsgálódásai összhangban állnak az előbbi megfigyelésekkel: az USA és az Egyesült Királyság kimutatásaiban jelentős összegekről van szó, amelyek lényegesen befolyásolták a kimutatott eredményt is¹⁷, míg a másik vizsgált országcsoportnál nem jelentett lényeges módosítást ez az elem.¹⁸

Az adó- és a számviteli rendszer távolságának megállapítását célzó mérések nehezen értelmezhetők. Emellett álláspontom szerint az is felvet problémákat, ha a vizsgálódást leszűkítjük kizárólag a jövedelemadóra: az egyéb adónemek is sokszor függenek a számviteli adatoktól, így azokat is integrálni kellene a vizsgálatokba. A jelenlegi kutatások egyelőre a jövedelemadó (Magyarországon ez a társasági adó¹⁹) és a számviteli adatok összefüggéseire koncentrálnak. Nehéz olyan mérőszámokat meghatározni, amelyek ezt a távolságot jól kifejezik. Ha csak egy adónemet tekintünk (pl. jövedelemadó), akkor a feladat még megoldható, például a jövedelemadó alapja és az adózás előtti eredmény különbségeként, de ha a teljes adórendszer és a pénzügyi kimutatások „távolságát” kívánjuk összehasonlítani, akkor bajban leszünk: az egyes országok közötti adórendszerbeli eltérések meghatározása ugyanis áthidalhatatlan problémát okoz.

A számviteli rendszerek adózással való összefüggésének megítélésével kapcsolatosan érdemes végiggondolni azt az egyedülálló tudományos kutatást, amelyet Hanlon, Maydew és Shevlin 2008-ban tett közzé (Hanlon – Maydew – Shevlin, 2008). 1985-ben az amerikai szabályozás nyíltan kitűzte azt a célt, hogy bizonyos vállalkozások esetén a pénzügyi kimutatásokban

szereplő adatok sokkal jobban közelítsék meg az adózás szempontjából releváns értéket (a szerzők által alkotott fogalom: *tax-book conformity*). Ezt a folyamatot *váltásnak* nevezték.

A kutatók a váltás előtti és a váltás utáni öt évet tanulmányozták. A vizsgálatba 3576 céget vontak be. A gazdasági jövedelmet a részvényhozamokkal azonosították. A jelentett jövedelem információtartalma annál jobb a modell szerint, minél jobban korrelál a részvényhozammal.

Az empirikus tesztelés végeztével sikerült a következő két hipotézist igazolniuk:

1. A pénzügyi kimutatásokban jelentett jövedelem információtartalma a gazdasági jövedelem kapcsán csökkent azoknál a vállalatoknál, amelyek a váltásra kötelezettek voltak.
2. A váltás előtt a pénzügyi kimutatásokban szereplő jelentett jövedelem információtartalma a gazdasági jövedelem kapcsán nagyobb volt azoknál a cégeknél, amelyek kevésbé törekedtek a könyvekben szereplő értékek és az adózás szempontjából releváns érték közelítésére, mint az arra törekvő vállalkozások esetén.

Kérdés, hogy a kutatás eredményei mennyiben érvényesek egy más környezetben, például most, Magyarországon? Arra a következtetésre jutottam, hogy ennek a felvetésnek a minden kétséget kizáró és tudományos alapokon nyugvó megválaszolására csak akkor lesz lehetőségünk, ha egy hasonló vizsgálatot elvégzünk itt és most. Ahhoz azonban szükség lenne kb. 4.000 tőzsdén jegyzett cég adataira egy hasonlóan nagy léptékű változtatás előtt és után. Erre reális esélyt belátható időn belül nem látok.

Ennek következtében marad a logikai alapon végzett *deduktív* következtetés. A tanulmány készítői azt állítják, hogy a pénzügyi kimutatások közelítése az adóértékhez azzal a következménnyel jár, hogy a részvényárak kevésbé függenek majd össze a kimutatott eredménnyel.

Ezen egyedülálló kutatás eredményeit tovább is lehet vinni. Az általános célú pénzügyi kimutatásokban jelentett értékek *önkéntes eltérése*²⁰ az adóban jelentett értékektől a kutatás eredményei szerint legalább részben azzal magyarázható, hogy „hasznosabb” (valóságghű, megbízhatóbb stb. – ez definíció kérdése) értékeket mutassanak be a gazdálkodók. Bár itthon nincs igen hatékony tőkepiac, de azt már meg lehet vizsgálni, hogy mely vállalkozásoknál tér el egymástól gyökeresen az adóban és a számvitelben jelentett érték, és a fenti kutatás eredményeit erre már alkalmazni lehet.

Az összehasonlítható információ és a globális megjelenését életre hívó tényezők

Az eltérések létezésének megállapítása és e különbségek mögötti tényezők feltárása után meg kell vizsgálni, hogy milyen tényezők hívták életre azokat az úgynevezett „mértékadó nemzetközi szabályokat (és szabályozókat)”, amelyek jelenleg meghatározzák, mi legyen a nemzeteken átívelő „közös” megoldás. Azt már tisztáztam, hogy felerősödött az igény arra, hogy egységes szabályok alapján elkészített pénzügyi kimutatások álljanak a felhasználók rendelkezésére.

Három olyan tényezőt azonosíthatunk, amely közvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy az érdekhordozók globálisan összehasonlítható információigénnyel lépjenek fel:

- *Nemzetközi pénzpiacok.* Az egyes országokban létrejövő gazdasági társaságoknak nemcsak az adott nemzetből való tulajdonosai, illetve hitelezői lehetnek. A forrás rendelkezésre bocsátása történhet szabályozott piacon (tőzsde) vagy ezen kívül is.
- *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok megerősödése.* A tulajdonosi és hitelezői kapcsolaton túlmenően egyéb olyan kapcsolat is elképzelhető, amely indokolja, hogy információigénnyel lépjen fel az adott nemzetgazdaságban „nem járatos” partner (pl. lehetséges szállító).
- *Multinacionális vállalkozások térnyerése.* Ennek a jelenségnek mindannyian – magánemberként is – tanúi vagyunk. Bizonyos vállalkozások világszerte jelen vannak. Ezek a vállalkozások jelentős erőt képviselnek, és szükségük van a mindennapi működésükhöz adatokra, azzal az elvárással, hogy az adatok összehasonlíthatóak legyenek.

A fenti tényezők önmagukban is, de együttesen hatványozottan indokolják egy olyan számviteli rendszer létrehozását, amely nemzeti sajátosságoktól mentesen általánosan összehasonlítható információkat biztosít.

Azt a törekvést, amely az egyes nemzeti számviteli rendszerek közelítését, végső soron pedig nemzetközi (globális) számviteli rendszerekkel való helyettesítését célozza, számviteli harmonizációnak nevezzük.

A tárgyalt tényezők a következők szerint hatnak a harmonizációra:

- A kulturális különbségeket legalább részben elenyésztve, elmossa a multinacionális vállalatokon belül érvényesülő sajátos vállalati kultúra.
- A több országban egyszerre megjelenő vállalkozások számára szükségesek az egységes alapon létrejövő pénzügyi kimutatások.

- A globálissá váló tőkepiaci szereplők számukra azonnal értelmezhető adatokat igényelnek. A befektetési (és néha a hitelezési) tevékenység során a döntéseket gyorsan meg kell hozni, mivel a lassú döntések versenyhátrányhoz vezetnek. A rendelkezésre álló és a szükséges számviteli rendszerek közötti átforgatás így nemcsak költségeket képez, de olyan késedelmekhez is vezet, amelyek nem megengedhetők. Ez az igény nemcsak a tőzsdén forgó papírokra, hanem általánosságban is igaz.
- A probléma kiegészül azzal, hogy soha nem lehet pontosan tudni, melyik rendszerre kell „átforgatni” az adott nemzeti szabályozás alapján elkészített pénzügyi kimutatásokat.

A fenti érvek magukért beszélnek, és minden bizonnyal nem is teljes körűek. Emellett azonban meg kell említeni, hogy több olyan tényező is azonosítható, amely pont a harmonizáció ellenében hat.

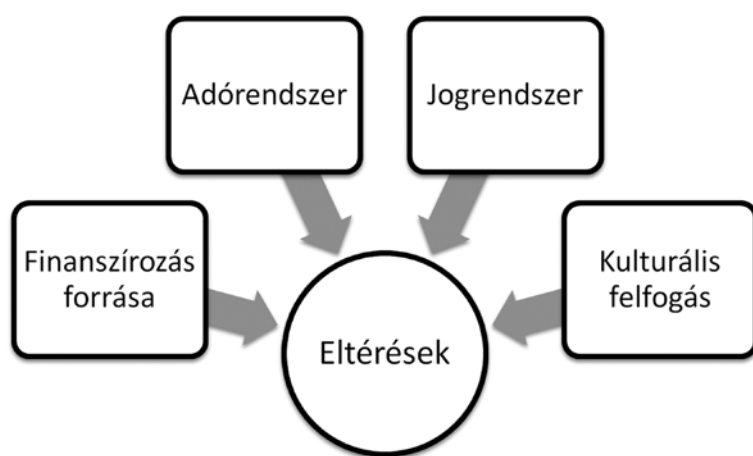
- *A vállalatfinanszírozás* formáit tekintve az országok között még mindig jelentős eltérés mutatkozik. Egyes nemzetgazdaságok továbbra is elsősorban hiteleken keresztül, míg mások tőzsdén keresztül finanszíroztak. Vagyis a szokásos *hitelezői érdek és konzervativizmus, a tulajdonosi érdek és az optimista bemutatás* kettőssége megvan, és ez egy kimutatáson belül feloldhatatlan. A kettősség feloldása egyes vélemények szerint nem lehet cél, hiszen ezzel a pénzügyi kimutatások adott felhasználói csoport szempontjából való kielégítése csorbát szenvedhetne (Roberts – Weetman – Gordon, 2008).
- Nehezen megvalósítható a *betartatás* (enforcement). Jelenleg nincs olyan szervezet, amelynek a feladata globális szinten a betartatás lenne. Nem is valószínűsíthető, hogy ilyen egyhamar kialakul – ha a nemzetek önrendelkezésének érvényesülését tekintjük.
- Megfigyelhető több olyan tendencia, amely a változtatások elkerülését célozza:
 - *nacionalizmus*, vagyis az a jelenség, amely szerint nehezen adják fel a nemzeti szabályokat az adott nemzet szereplői,
 - *múltfüggés* (past-dependency) jelensége, vagyis az a tény, hogy a változtatások ellen lépnek fel azok, akiket az érint.²¹

Konklúzió, összefoglalás

Első közelítésre nehezen magyarázható, hogy ugyanazon gazdasági eseményeknek egyes – az egyébként szakmailag magas színvonalon megalkotott – szám-

viteli rendszerek szerinti kezelése akár drasztikus különbséghez vezethet. Ez a látszólag paradox helyzet azonban feloldható. A kutatások egyértelműen feltárják, hogy azonosíthatók olyan – közgazdasági értelemben releváns – tényezők, amelyek ezt a különbséget indokolhatják. A 2. ábrán látható, hogy a különböző nagyszabású kutatások négy olyan fő tényezőt azonosítottak, amelyek az eltéréseket képesek voltak magyarázni.

A szabályozási eltérésekre adott magyarázatok

Összességében levonható az a következtetés, hogy a számviteli szabályozás is a tágabb gazdasági környezetbe *beágyazva* képes működni, ennek következtében – különféle gátak beépítése nélkül – egyenes következmény az akár markáns eltérés.

Különösebben nem meglepő az, hogy a globalizáció következtében ezek az eltérések – bizonyos vállalkozási körben – nem tarthatók. Így kialakultak azok a folyamatok, amelyek mára elvezettek egy érdekes,

2. ábra

„kétpólusú” globális szabályozáshoz, vagyis a számvitel országtól független szabályozásához (IFRS-ek és bizonyos értelemben a cikkben nem feldolgozott US GAAP²²). Igaz, egyelőre az egységes szabályozás csak a tőzsdei vállalkozások (egy részénél) valósult meg, azonban úgy tűnik, hogy a folyamat töretlenül halad előre: egyfelől egyre több ország csatlakozik „nyilvános” vállalkozásaival a szabályrendszer követéséhez, másrészt a két pólus (IFRS és US GAAP) explicit módon törekszik a közeledésre.²³ Az eltérések kiküszöbölésére irányuló törekvések kapcsán a 3. ábrán látható három tényezőcsoportot érdemes elkülöníteni: az indokokat, a „katalizáló” tényezőket és harmadik tényezőként a harmonizációval ellentétes hatásokat.

3. ábra

A globális szabályozásra ható tényezőcsoportok

Bár a harmonizáció jelenleg is meglepően gyors ütemben folyik, úgy tűnik, hogy a kérdés vélhetően már nem az, hogy lesz-e globalizáció, hanem az, hogy ellentényezőkre hogyan lehet úgy választ adni, hogy az ne lehessen a harmonizáció érzékelhető gátja.

Lábjegyzet

- ¹ Részletesen lásd: Nobes és Parker (2006) vagy Malasics (1996).
- ² Magam sem értek egyet azzal, hogy itt kizárólag egy módszertanról van szó, de természetesen van ilyen vetülete is a számvitelnek (és az kétségtelenül erős).
- ³ Egy ország átveszi egy másik ország számviteli szabályait, de az adott szabályrendszert nem vették át tömegesen más országok.
- ⁴ Ide nem értve a könyvvizsgálattal foglalkozó irányelvet.
- ⁵ IFRS = International Financial Reporting Standards. (2001 előtt e szabályhalmaz neve: IAS = International Accounting Standards. A 2001 utáni szabályozás [IFRS] integrálta az IAS-okat.)
- ⁶ 1606/2002 EU rendelet.
- ⁷ IASB = International Accounting Standard Board (elődje: IASC).
- ⁸ Ha elfogadjuk az EU-t régióknak.
- ⁹ Közzétéve: 2009 júliusa.
- ¹⁰ A kontinentális európai országok nagy része ide tartozik (Németország, Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Magyarország, Hollandia, Portugália stb.), valamint Japán.
- ¹¹ Elsősorban az angolszász országok tartoznak ide (Egyesült Királyság, USA, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland).
- ¹² Ezt a sejtést még bizonyítani kell olyan országok összehasonlításával, elemzésével, ahol a tulajdonosi szerkezet markánsan eltér.
- ¹³ Gray nemcsak az általa felállított kategóriák között talált összefüggést, hanem Hofstede fogalmai és a saját kategóriái között is. (A legszorosabb kapcsolat a konzervativizmus és a bizonytalanságkerülés között volt.)
- ¹⁴ Az 1. ábrát módosítás nélkül vettem át Grey kutatásának eredményéből. A német régió elhelyezkedésével kapcsolatban mások (pl. Nobes, Roberts) más eredményekről számolnak be. Saját, ezirányú kutatásaim is máshová helyezik a germán rendszert. Grey ábráját szaggatott vonalú kerettel egészítettem ki. A korábban említett kutatások nagyságrendileg ide helyeznék a germán (elsősorban német és osztrák) rendszereket.
- ¹⁵ Természetesen további információigénye is lehet az államnak a kizárólag adózási célok mellett, amelyet a számviteli információs rendszer segítségével kíván kielégíteni. Ilyen például az időszaki beruházások, kezelt vagyontárgyak szerkezete stb.
- ¹⁶ Ezalatt azt értik, hogy a kereskedelmi mérlegben (Handelsbilanz) és az adómérlegben (Steuerbilanz) szereplő adatok megegyeznek.
- ¹⁷ A halasztott adó állományváltozása módosíthatja az adott időszaki eredményt.
- ¹⁸ Nem véletlen az, hogy bizonyos országok rendszerei mérlegképes elemnek tekintik a halasztott adót, míg más rendszerek nem (pl. magyar egyedi kimutatások).
- ¹⁹ Emellett a bizonyos ágazatokat terhelő különadó, illetve egyes vélemények szerint az iparűzési adó sorolható ide.
- ²⁰ Ennek egyik lehetséges módja: opcionális adóalap-korrekciók használata (pl. az értéksökkenési leírás különböző elszámolása az adó- és a számviteli nyilvántartások szerint).
- ²¹ E cikk kereteit meghaladja a múltfüggés vizsgálata. Azt gondolom, hogy igen erős állításokat lehetne megfogalmazni, ha vizsgálnánk az egyes szereplők (különösen: kimutatáskészítők,

könyvvizsgálók, szabályozó hatóságok stb.) viselkedését és változtatásra való hajlandóságát. A kérdés talán a számviteltudomány területéről is kivezet.

- ²² Az amerikai számviteli szabályok (GAAP = generally agreed accounting principles). Eredendően ez az USA piacán alkalmazandó szabályozás volt, amelyet később több ország átvett (igaz, önmagában az amerikai gazdaság szerepe is predesztinálta a US GAAP-et e központi szerepére).
- ²³ Erről dokumentum is született, az úgynevezett Norwalk Agreement, amely a konvergencia elveit fektette le.

Felhasznált irodalom

- Baricz R. (2009): A számvitel alapjai. Budapest: Saldo
- Baricz R. – Róth, J. (2002): Könyvviteltan. Budapest: Aula
- Freedman, J. – Baumgartel, M. – Nowotny, C. (2008): Report on the Discussion. Tax and Corporate Governance, 3: p. 177–179.
- Gray, J. (1988): Towards a theory of cultural influence on development of accounting systems internationally. Abacus, 24: p. 1–15.
- Hanlon, M. – Maydew, E.L. – Shevin, T. (2008): An unintended consequence of book-tax conformity: A loss off earnings informativeness. Journal of Accounting and Economics, 46: p. 294–311.
- Hofstede, G.H. (1998): Masculinity and Femininity – The Taboo Dimension of National Cultures. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Hofstede, G.H. (2001): Culture's consequences (2. kiad.). Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Jaggi, B. – Low, P. (2000. 10): Impact of Culture, Market Forces, and Legal System on Financial Disclosures. The International Journal of Accounting, 35(4): p. 495–519.
- Lakatos L. (2012): A számviteli érdekhordozói elméletek evolúciója és a szabályozás. Vezetéstudomány, május
- Lamb, J. – Nobes, C. – Roberts, D. (1998): International variations in the connection between tax and financial reporting. Accounting and Business Research (Summer): p. 162–187.
- Linder (2006): Financial Reporting Legislation in the EU.
- Malasics A. (1996): Számviteli információs rendszer adatvetületének tervezési alapvetése. Budapest: BKE.
- Malasics A. (2003): A számvitel elmélet és módszertan alaptézisei. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó
- Nobes, C. – Parker, R. (2006): Comparative international accounting. Harlow: Pearson Ltd.
- Roberts, C. – Weetman, P. – Gordon, P. (2008): International Financial Accounting. Harlow: Financial Times Publishing
- Stolowy, H. – Lebas, M.J. – Ding, Y. (2010): Financial Accounting and Reporting. Singapore: South-Western CENGAGE Learning
- Zysman, J. (1983): Governments, Markets and Growth: Financial Systems and the Politics of Industrial Change. Berkely: Cornell University Press